

LAKATOS FLEISZ KATALIN

Az írás hatalomnélkülisége

Esszé

Értelmiségi körökben manapság egyre gyakrabban hallani, hogy a Gutenberg-galaxisnak leáldozott, az írott szövegek kultúráját egyre inkább a képek veszik át. Elég csak a mindennapjainkban körülnézni: bárhol járunk, mindenütt képekbe (reklámtáblákba) ütközünk, esetleg rövid szlogenekkel ellátva. Sem idő, sem mód sincs többé a hosszas, érvelő meggyőzésre. Ergo vegye végre magára a mindennek ellenére szövegeket gyártó íróféle: jobb, ha felhagy szöveggyártó tevékenységével, vagy mindenestre mérsékeli azt, mivel befogadó piac híján nem fog tudni megélni belőle. Ez utóbbi mondat már maguktól a szerzőktől ered(het) némi önsajnáló-ironikus éllel, különösen ha visszhangtalansággal szembesülnek.

Írónia és önsajnálás ide vagy oda, induljunk ki egy kissé messzebről, az érzékek területéről. A látás, hallás, ízlelés, tapintás, szaglás a maguk azonnaliságában hatnak. Egy képet, de már egy színt látva is azonnal kialakul valamilyen benyomásunk, ugyanúgy egy hang, dallam, építészeti forma is letaglózhat, szinte hipnotikusan kerülünk a hatásuk alá. Kicsit hasonlóan ahhoz, ahogy Tolsztoj hőse beszél a zenéről a *Kreutzer szonáta* című elbeszélésben. *„Azt mondják, a zene lelket emelően hat – számárság, nem igaz. Hat, hat, rettenetesen hat, magamról mondhatom, de egyáltalán nem lelket emelően. Nem hat sem lelket emelően, sem lelket lealacsonyítón, hanem a lelket fölzaklatón (...) A zene arra ösztönöz, hogy elfeledkezzem magamról, valódi állapotomról, valami más állapotba visz át, nem a magaméba.”*

A művészetek mindegyike érzékek közvetítő közegeire, médiumokra van ráutalva. „Az eszme érzéki látszása” – így tanultuk a pedáns Hegeltől. Ahol az érzéki nem a jelentésnek alárendelt, engedelmes szolgáló, merthogy épp általa, benne mutatkozik meg, amit tartalomnak nevezünk. A kép lényege, hogy látszik, megmutatkozik, a zenének, hogy hallható. Mindkettő érzékelhető, de másképpen. (Az érzékek éppen

LAKATOS FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalomtörténész. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, könyvkritikát és rövidprózát publikál.

hipnotikus hatásuknál fogva meg is téveszthetik az embert. Nemcsak esztétikai értékek tapasztalhatók meg általuk, de sokkal könnyebben nevelhetnek engedelmes piaci fogyasztóvá is. Erre még később rátérünk.) A művészeteknél maradván viszont azok a személyiség maximumát igénylik. Ha egy képet hosszan szemlélünk, akkor egészen biztosan érintve vagyunk a forma, szín- és vonalkezelés egyediségétől, és lassan-lassan magába vonz a megfestett világ. A személyiségünkkel érzékeljük, de úgy, mintha egész valónk a látásban összpontosulna. A zenével is valami hasonló a helyzet: a hangot, a dallamot érzékeljük, de általuk valami mást is, ami szavakkal nehezen körülírható. Chopin igenis a zene által mondható melankolikusnak, de nem úgy, mint ahogy a melankólia a min-

dennapokban megvalósul. Chopin melankolikus plusz még valami *más*. És ez a csakis a zene nyelvén formát kapó *más* a szerző védjegye. Ettől lesz Chopin és nem Beethoven.

Az érzéki művészetek birodalmában az irodalom, aminek az eszköze a szó, kicsit kilóg a sorból. A szónak ugyanis nincs más külön érzékisége, teljes egészében az értelem érzéki megjelenésének hordozója. És itt megint csak Hegel és nyomán Gadamer meglátásait figyelheti meg az olvasó. De ez csak a mediális különbség dolga és nem annyira befogadása. Az olvasásban is hasonló a helyzet, mint a többi művészeti tevékenységben. Egy jó könyv, már rögtön, az első mondatától, megteremti a maga holdudvarát. A zenéhez és a képhez hasonlóan, bevonz, elcsábít a maga világába. A kibetűző olvasás, bár ha szigorúan az időben mérjük, lassúbb folyamat, mint a képek vagy a zene befogadása, azonban behozza a maga hátrányát azzal, hogy olvasni, már a teljes szöveg megismerése előtt, izgalmas tevékenység. Merthogy éppen a lassú kibontakozás táplálja az olvasás élvezetét. És még az idő sem állítható hátrányára, mert nemcsak a mindennapokban megtapasztalt lineáris, előrehaladó idő létezik. Példának okáért maga az olvasás is megteremtheti a maga saját idejét. Épp a belefeledkező időtlenségben, a megállított időben, ha úgy tetszik.

Az írás-olvasás a művészeti ágak között nemcsak hogy nincs hátrányban, de az olvasás maga egyfajta összérzéki tapasztalatot is nyújthat. A nagy életélvező, Krúdy Gyula egyes novellái semmi másról nem szólnak, csakis egy-egy jól sikerült vendéglői ebédről vagy vacsoráról. Hol van itt a szellem, a mögöttes tartalom? – sóhajthat az írásban valami komolyságot elváró igényes olvasó. Semmiképp sem a szöveg mögött, mintha a szöveg egyről beszélne és másról szólna. Mintha valamilyen titokzatos tartalmat fedne el. Mert ahogy az olvasásban, és csakis abban megérezzük a gulyásleves ízét, az maga szellemi folyamat.

Az írott szövegek univerzumának tehát nem a más médiumok által megvalósuló művészeti ágak az ellenlábasai. Az olvasás egyenrangú a képzőművészet, zene, építészet, szobrászat, design nyújtotta élményekkel. Aki bármelyiket élvezni tudja, valószínűleg az olvasást sem utasítja el. Már csak azért sem – hogy újra Gadamert idézzem –, mert minden megértő tevékenység leírható az olvasás metaforájával.

Nemcsak a képeket, épületeket olvasunk, hanem akár a természeti tájat – és egymást is.

Honnan tehát az a súlyos deficit, a „nem elég” kínos érzése, ami az írott nyomtatott szöveg auráját körüllebegi? Ami még magát a szerzőt is elfogja nyomtatásban megjelenő szövege látván? Itt van az unalomig ismerős szöveg, mert minden vesszőjét ismerem, és...? Vajon elolvassa valaki? Vagy ott fog porosodni valamelyik könyvtár/weboldal zugában? Legfeljebb egyik-másik túlbuzgó, szemüveges filozofus figyel fel rájuk, aki talán a vizsgáit szeretné színesíteni? Különböznék is az a név akárki másé is lehetne... Biztos, hogy ez a név én vagyok? Tizenhárom betű egymás mellett... És a kétely mondatait még hosszan folytathatnánk.

Nemrégiben egy irodalmi beszélgetésen valahol, az értelmiségi helyzetéről szót ejtve, napjaink vezető gondolkodói – maguk is tollforgató emberek – egyetértettek abban, hogy napjaink értelmiségének feladata nem merülhet ki csakis az írásban. Habár az írás az elmélyülésnek kedvez, ez tagadhatatlan, mégis az a kívánatos, ha több platformon állunk helyt: tanárként, előadóként, szervezőként, szerkesztőként – fordítóként akár. Az írás nem elég.

De ha az írásnak pusztán a finansziális oldalát nézzük, mondhatjuk, hogy a szövegeket gyártó ember helyzete más korokban sem volt rózsás. Idézhetjük Csokonai elhíresült-megszenvedett mondását *A méla Tempefőiből*:

„*az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.*” De Arany János és Petőfi idejében sem lehetett csak az írásból megélni. Az érzékeny, magának való Arany mennyire vágyott egy kis „független nyugalomra”, ahol a „világ zaja nem zavarja!” Kézenfekvő volt a napilapok szerkesztőségében való mindennapos robot Adyék, Tóth Árpádék idejében – elvégre ez is írás, habár a piaci igényeknek, a híréhségnek kiszolgáltatót.

Írni tehát nem elég. Pedig soha nem volt annyi önjelölt író-költő, és annyi irodalmi folyóirat, mint manapság. És akkor egyéb megjelenési fórumokról, platformokról, mint a közösségi oldalak, blogok, nem is beszéltünk. Bárki bármit gondol, vél a világról, azonnal megjelentetheti. Nincsenek stílusbeli, eredetiséget mérő korlátok. A nyomdafesték van, amit nem bír el, az internet túrérszékére viszont végtelen. Az írás mindennek ellenére mégsem elég. Ha kérdezik, mivel foglalkozol, és feleletképpen azt mondod, író vagy, némi tisztelettel vegyes csodálkozással fognak rád nézni, amiben lenézés és rosszallás is lappang. Mintha egy kicsit naplopó is lennél. Csodabogár, különutas mindenképp. Miközben a piacgazdaság hatalmas kabátjának egyik zsebecskéjében megbújva, mondjuk, árufeltöltő munkásként leélhatsz egy életet viszonylagos biztonságban. Habár egészen szűkre szabott térben mozoghatsz, de léted konkrétan azonosítható.

Alighanem az a rossz közérzet, ami az írást övezi, magából az írásból (is) eredeztethető. A franciák tudnak erről sokat, Maurice Blanchot *Az irodalmi tér* című munkáját kell elolvasnunk hozzá. Blanchot egy helyütt így ír – habár gondolatai visszatérőek a könyvben: „*Az író olyan nyelvhez tartozik, amelyet senki sem beszél, senkihez sem szól, nincs középpontja, és semmit sem fed fel. Azt hisheti, hogy önmagát állítja ebben e nyelvben, de amit állít, teljesen megfosztott az éntől. Abban a mértékben, amennyire az író helyet ad annak, ami íródik / önmagát írja, már soha többé nem tudja kifejezni önmagát, és többet tehozzád sem folyamodhat, még át sem adhatja a szót a másiknak. Ahol ő van, pusztán a lét beszél – ami azt jelenti, hogy a beszéd többé nem beszél, hanem van, a lét pusztá passzivitásának szenteli magát.*”

Blanchot gondolatmenetében az írás teljes elkülönöződés az éntől, végeérhetetlen másság. Senki földje. Párhuzamként rögtön adódik Rimbaud elhíresült mondása: „*én – az mindig valaki más.*” Mert abban a pillanatban, ahogy leírjuk az *én*

szót, kiengedjük a kezünkől végtelen lehetőségek prédájává. A *lehetséges* birodalmába jutunk, szemben napjaink piacgazdaságának jól körülhatárolt szerepeivel, ahol talán túlon túl is otthonosan mozgunk. És egy olyan imaginárius térben, ahol az én *akárki*, és a másik *más* lett, amely egyszerre van is meg nincs is, – mert kifejező-erejétől fogva létezik, de imaginárius voltánál fogva csak addig van, ameddig olvassák – hajlamosak vagyunk az elbizonytalanodásra. Akár az írói életforma kapcsán. Mennyire valós az az élet, amely imaginárius világokat alkot? Az érzékek ezzel szemben viszont azonnali élményt, kielégülést, sőt, biztos evidenciát nyújtanak. És – tegyük hozzá – az érzékek kiszolgálására hatalmas iparágak épülhetnek, az imagináriusnak sokkal kisebb a piaca. És a piacgazdaságban túlhajszolt, a munka világában jól teljesíteni akaró ember – az élvezet iparágai szerint – vevő a tiszta, különösebb mélyfúrást, megértést nem igénylő élvezetekre. Míg a tegnap még teljesen ismeretlen, mára már befutott megasztársztárságának biztos tudatában magabiztosan mozog különböző tévéstudiókban, addig az egyről a kettőre nem jutó író legfeljebb könyvei eladott példányszámait figyelheti aggódó tekintettel. Némi elégtételt jelenthet mégiscsak az írónak, hogy szövegeit olvasni fogják akkor is, amikor az épp aktuális megasztárra már senki sem emlékezik? Talán. De ha már elégtételt jelenthet számára valami, inkább az, hogy a *lehetséges*nek, amivel nap mint nap kísérletezik, egyik oldala ugyan a semmi, másik oldala viszont a *van*. És ez a „van” létezőbb mindennél.